

“Так” – відповіли 84%, “ні” – 10,8%. На питання “В чому це може виражатися?” вказали:

а) розширити диференціацію процедури розслідування різних за ризиком категорій кримінальних справ – 91,5%;

б) встановити по майнових злочинах конкретний розмір збитків, нижче якого подія реєструється, але не розслідується – 82%;

в) виключити проведення роботи по безперспективних для розслідування кримінальних справах (окрім особливо небезпечних злочинів) – 83%;

г) оцінювати роботу органу на підставі результативності діяльності по виявленню, розкриттю та розслідуванню особливо небезпечних злочинів і діянь зі значними матеріальними і іншими наслідками – 72,8%;

д) не ставити за мету виявлення і розслідування всіх скоєних обвинуваченим злочинів, якщо його вина у скоєнні деяких з них встановлена і доказана – 69,6%;

є) встановити можливість примирення сторін (крім справ про вбивство) при повному відшкодуванні матеріальних і моральних збитків на кожній стадії розслідування та судового розгляду – 67,8%;

ж) передбачити процедуру укладання “компромісу зі слідством” (узгодження сторін про обсяг і характер відповідальності) – 61,7%.

Як наслідок зауважимо, що вирішення вказаних та подібних питань законодавцем, на наш погляд, суттєво посилять захист прав і інтересів особистості (в тому числі підозрюваних і обвинувачених, рішення долі яких на даний час розтягується на місяці та роки, в тому числі і тих, кого в подальшому виправдовують), посилять результативність і дієвість боротьби зі злочинністю, буде сприяти підвищенню якості роботи працівників правоохоронних органів, зменшить потребу в “маніпуляції” показниками.

Волкотруб С. Т.,

*доцент кафедри кримінального права
та процесу Хмельницького університету
управління та права,
кандидат юридичних наук*

ІСТОТНІСТЬ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ХОДІ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ КАНАДИ

Проблема допустимості доказів впродовж тривалого часу привертає увагу науковців, що є свідченням її виняткової важливості для теорії кримінального процесу, розвитку законодавства і правозастосовної практики. Особливого значення набуває ця проблема у зв'язку здоопрацюванням проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України. Дослідженням різних аспектів цієї важливої та складної проблеми займалося чимало науковців, серед яких такі відомі вчені, як А. Д. Бойков, Н. М. Кіпніс, А. М. Ларін, П. А. Лупінська, Я. О. Мотовіловкер С. А. Пашин, І. Л. Петрухін, Ю. І. Стецовський, М. Л. Якуб та багато інших.

Відповідно до частини третьої статті 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом. Вирішення проблем реалізації цього

конституційного припису в кримінально-процесуальному законодавстві та правозастосовній практиці потребує відповідей на низку складних теоретичних питань. Зокрема, чи всяке порушення, допущене в ході доказування, повинно бути підставою для визнання доказів недопустимими? Одною з перших спроб вирішити це питання слід визнати позицію, викладену у постанові Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року, де встановлено, що докази повинні визнаватись такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами¹.

В науці кримінального процесу немає єдності серед науковців у вирішенні вищезазначеного питання. Зокрема В. М. Савицький красномовно зазначає: "...чи всяке порушення закону, допущене при збиранні доказів, тягне за собою визнання їх недійсними? Велика спокуса піти шляхом класифікації порушень всіх можливих порушень на суттєві й не дуже і залежно від категорії допущеного порушення вирішувати долю того чи іншого доказу. Але такий шлях украй небезпечний. Він може побічно благословити так звані незначні порушення закону, створити безпрецедентну ієрархію обов'язковості процесуальних норм і в результаті поглибити й без того чимало ерозію законності в кримінальному судочинстві. Порушення залишаються порушеннями, і боротися з ними, я впевнений, можна лише одним способом: карати за порушення визнанням безплідності, нікчемності затрачених зусиль. Тільки так можна відродити, зберегти і примножити у практичних працівників почуття великої відповідальності за честь, гідність і життя людей, що потрапили в орбіту правоохоронної діяльності"².

До числа прихильників протилежної думки можна віднести А. Д. Бойкова, який вважає, що через відсутність належного критерію визначення істотності допущеного в ході доказування порушення, практика пішла шляхом розширювального тлумачення норми про недопустимість доказів, одержаних з порушенням закону. Зокрема, він зазначає: "Тепер будь-який промах слідчого (неточно оформив постанову про об'єкт обшуку, забув змусити понятого розписатися в протоколі або попередити свідка про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань і т.п.), що у минулому легко перевірялося і навіть усувалося в ході судового розгляду, тепер не перевіряється і не усувається, а служить до розвалу доказів, усуненню їх як неприпустимих, винесенню виправдувального вироку. Захопленню прихильників нових "демократичних порядків у правосудді" немає межі: "підвищені стандарти доказування". А той факт, що явно винний уникає при цьому заслуженої відповідальності, наростає хвиля латентної злочинності, позбавляються правового захисту жертви злочинів (ті самі громадяни, яким Конституція розширила "доступ до правосуддя"), – це залишається в тіні [6, 195]."

Якщо схилитися до точки зору, згідно з якою докази, здобуті з незначними порушеннями, можуть за певних умов використовуватися в доказуванні, закономірно постає питання: які ж критерії слід запровадити для цього?

Одним з перспективних напрямків пошуків рішення цього питання є використання досвіду країн, в законодавстві та правозастосовній практиці яких накопичено певний досвід по

¹ Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 року // Вісник Верховного Суду України. – 1996. – № 2.

² Савицький В.М. Уголовный процесс России на новом витке демократизации // Государство и право. – 1994. – № 6. – С. 105

вирішенню таких проблем. Найчастіше вчені звертають увагу на законодавчі норми та судові прецеденти Сполучених Штатів Америки. На нашу думку, це цілком виправдано, оскільки досвід цієї країни варто і потрібно вивчати, звичайно, зважаючи на належність до іншої правової системи. Однак варто не залишати поза увагою і досвід інших країн англо-американської правової системи. В цій статті спробуємо проаналізувати окремі правові позиції Верховного суду Канади з розглядуваного питання.

Частина друга статті 24 Канадської хартії прав передбачає, що у разі, якщо суд дійде висновку, що доказ було одержано способом, яким порушено будь-які права або свободи, гарантовані Хартією, такий доказ має бути виключено за умови, що з урахуванням всіх обставин справи його використання в провадженні може спричинити дискредитацію правосуддя.

З цього можна зробити висновок, що виключенню підлягають не всі докази, одержані з порушенням прав людини, а лише ті, використання яких може дискредитувати правосуддя (would bring the administration of justice into disrepute – англ.). Власне ці умови сформульовані і деталізовані в низці судових рішень Верховного суду Канади. Звичайно, в цій роботі не ставиться завдання детального розгляду всіх аспектів загаданої проблеми, спробуємо зупинитися на окремих правових позиціях, вивчення яких вважаємо найбільш актуальним.

Верховний суд Канади у рішенні по справі *R. v. Collins*³ запровадив тест визначення допустимості доказів, зміст якого полягає у послідовному з'ясуванні трьох груп чинників.

Спочатку суд повинен визначити, чи впливатиме використання певного доказу на справедливість судового розгляду в цілому. У разі, якщо буде зроблено висновок, що використання такого доказу поставить під сумнів справедливість судового розгляду, то такий доказ має бути виключений, оскільки його використання дискредитуватиме правосуддя⁴. Далі суд повинен з'ясувати істотність допущеного порушення. І, нарешті, суд вирішує, як вплив матиме виключення спірного доказу на здійснення правосуддя.

Вирішення питання про те, чи впливатиме використання певного доказу на справедливість судового розгляду, тісно пов'язане з існуючою класифікацією доказів залежно від того, чи брав участь обвинувачений у їх створенні. Відповідно, якщо дані безпосередньо походять від обвинуваченого (наприклад його показання, зразки крові чи волосся), то допущені при їх збиранні порушення чинитимуть істотний вплив на справедливість судового розгляду, і такі докази не можуть бути використані в доказуванні. З іншого боку, виділяються докази, які були зібрані правоохоронними органами без участі обвинуваченого (наприклад речові докази). Використання в доказуванні останніх навряд чи впливатиме значною мірою на справедливість судового розгляду⁵.

Таким чином має місце спроба запровадити критерій, за допомогою якого можна було б вирішувати два завдання: з одного боку – надати особі гарантії від незаконних дій правоохоронних органів, а з іншого – захищати інтереси правосуддя.

Ключову роль в системі таких критеріїв відіграє концепція “дискредитації правосуддя” (disrepute of justice – англ.). На думку канадських юристів, дискредитувати правосуддя може як використання в доказуванні доказів, одержаних з порушенням прав людини, так і виключення

³ *R. v. Collins*, [1987] 1 S.C.R. 265.

⁴ *R. v. Stillman*, [1997] 1 S.C.R. 607.

⁵ *R. v. Collins*, [1987] 1 S.C.R. 265.

доказів у ситуації, коли допущене порушення незначне, а докази важливі для правильного вирішення справи⁶. Для вирішення питання впливу на правосуддя допуску певного доказу, необхідно, своєю чергою дати відповідь на таке питання: чи дискредитуватиме правосуддя використання певного доказу в очах розумної людини, достатньою мірою обізнаної з обставинами справи? В цьому випадку під розумною людиною розуміється пересічний громадянин.

Поряд з наведеним вище для вирішення питання про допустимість доказів багато уваги приділяється визначенню істотності допущеного порушення⁷. Верховний суд Канади дотримується позиції, що питання про істотність порушення повинно вирішуватися виходячи з того, чи було допущене порушення зроблено навмисно, чи було вчинено “добросовісно”, зумовлене недбалістю, мало характер технічної помилки. Крім того, слід брати до уваги, чи було порушення зумовлене потребою негайного вчинення певної дії щоб попередити втрату доказів, запобігти правопорушенню чи припинити його.

Звичайно, в обсязі однієї статті неможливо детально викласти зміст розглядуваної концепції більш-менш повно. Наше завдання вбачається в іншому. Перш за все, слід визнати обґрунтованою позицію, що не будь-яке порушення, допущене в ході доказування, може бути підставою для визнання доказів недопустимими. В практиці трапляється чимало випадків, коли формально факт порушення має місце, однак варто брати до уваги всі обставини допущеного порушення, його характер та вплив на достовірність отриманих даних. Звичайно, не можна залишати поза увагою і потенційну небезпеку на перший погляд незначних упущень. Усе це дає підстави для висновку про необхідність розроблення чіткої та максимально деталізованої системи критеріїв визначення істотності допущених порушень з тим, щоб захистити кожну особу, що потрапляє в сферу кримінально-процесуальної діяльності від незаконних дій посадових осіб правоохоронних органів, з одного боку, а з іншого – унеможливити спроби ухилення від кримінальної відповідальності шляхом використання недосконалості законодавства. Іншими словами, загальні норми, закріплені в Конституції України потребують адекватної деталізації в кримінально-процесуальному законодавстві, і одним з найкращих способів досягти цього є творче використання досвіду зарубіжних країн.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького інституту регіонального управління та права
(протокол № 1 від 27 серпня 2004 року)*

⁶ R. v. Buhay, [2003] 1 S.C.R. 631.

⁷ R. v. Therens [1985] 1 S.C.R. 613.